

עמוס גאולה

שני עולמות שברא הקב"ה

בשני תאורי בריאה פותחת התורה: תאור א: מפרק א; א-פרק ב, ג.
תאור ב: מפרק ב; ד-פרק ג, כד.
 תאור א מסודר על-פי שבעה ימים והנבראים בהם, בעוד שבתאור ב התאריך
 היחיד שנכתב הוא "ביום עשות ה' אלוקים ארץ ושמים". משמע שכל המתואר
 בתאור ב קרה ביום הראשון, שהוא יום עשות ארץ ושמים.
 מכאן קשיים אחדים: א) בתאור א נברא האדם ביום השישי, בעוד שבתאור
 ב נברא האדם ביום הראשון. וגם אם נאמר שאין יצירת האדם שבתאור ב
 תלויה בתאריך שבראש הפסקה, עדיין יקשה, שבתאור ב נברא אדם טרם צמח
 צמחים, בעוד שבתאור א מסופר שהצמחים נבראו כבר ביום השלישי והאדם ביום
 הששי.

ב) בריאת בעה"ח בתאור א היתה ביום השישי וקודם
 בריאת האדם, בעוד שבתאור ב נבראו לאחר יצירת האדם.
 ג) תאורים שונים בדרך בריאת האדם: בתאור א:
 "זכר ונקבה ברא אותם", משמע ביחד. בתאור ב האשה נוצרה לאחר האדם,
 מצלעה. כמו-כן; מוזכרות הדרכות שונות בשני התאורים. בתאור א: "ברכת'
 "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה; ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה
 הרומשת על הארץ", והיתר אכילת צמחים בלבד (איסור אכילת בשר). בתאור ב:
 איסור אכילה מעץ הדעת:

לישוב הסתירות נאמרו הסברים רבים, אך גם אם יוסרו התמיהות עדיין
 ברור שיש לפנינו שני תאורים שונים בתכלית, ועלינו להבין טעם הדבר.
 באופן כללי ניתן לומר שתאור א מתאר את הבריאה לשלביה, כסדר הנכון
 ותפקידו הוא מסירת אינפורמציה. תאור ב פותח את הסיפור ההסטורי בתנ"ך,
 ותפקידו להציג בפנינו את גיבורי הסיפור. לפיכך, אין חשיבות לסדר
 הבריאה אלא לגיבורי הסיפור ועל-פי חשיבותם כך סדר קדימתם.¹ אלא שתשובה
 זו עם אמיתותה פשטנית היא מדי, ואינה מסבירה את השינויים בין התאורים.

ונראה שההבדל בין שני התאורים הוא מהותי יותר. כל אחד מתאורי
 הבריאה מתאר עולם אחר, שני עולמות שנבראו באופנים שונים ומונהגים
 בצורות שונות. תאור א: מתאר בריאת עולם אידיאלי.
תאור ב: מתאר בריאת עולם מעשי.

בתאור א שולט הסדר. מסופר על שבעה ימי בריאה כאשר מפורט בכל
 יום מה נברא בו. מוזכרים כל הנבראים. הבריאה אף מדורגת ע"פ סדר הימים,
 דומם, צומח, חי, מדבר. הקורא מקבל הרגשה של סדר ושלמות. לעומת זאת
 בתאור ב לא ברור סדר הבריאה, אין הדרגתיות, ולא מוזכרים כל הנבראים.
 על רקע תאור א בולט חוסר השלמות, ההבדל בין העולמות אם כן, רמוז כבר
 במבנה הפרקים.

1. האדם כגיבור ראשי, מוצג ראשון. הגן מוצג שני, כמקום התרחשות הסיפור.

הפעלים השולטים בתאור א הם "ברא" ו"אמר".² עולם זה נברא באמירה. בריאה פירושה יש מאין.³ הפעלים "ברא" "אמר" וכך פעלים נוספים שמופיעים בתאור זה, אמר: "וירא", "ויקרא", "ויהי", כולם מופשטים.⁴ המתכונת הקבועה של המשפט המתאר את אופן הבריאה בתאור א היא, "ויאמר אלוקים יהי... ויהי כן". עולם הנברא מאליו; ע"פ מאמר ה'.

בתאור העולם המעשי, לעומת זאת, מופיעים פעלים שונים לגמרי. ה"בריאה" וה"אמירה" הוחלפו ב"עשיה" ו"יצירה". אין מתכונת אחידה לאופן הבריאה; אלא כל פעם מצויין פועל אחר. כך מוזכרים הפעלים הבאים: "עשות" "וצעה" (פעמים), "וצפה" "ודע", "וישמע", "ויצמח", "ויקח", "אעשה", "ויפל", "ויסגור", "ויבן" ועוד.⁵ כל הפעלים מתייחסים לקב"ה, וכולם עניינם עשיה. לעומת המופשטות של העולם האדאלי, כאן הכל מעשי. כנגד עולם הנברא במאמר ה', עולם הנוצר בעשיה ה'.

וכך יובן פסוק המעבר בין שני העולמות: (ב, ד) "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בריאה, בהשפעת העולם הראשון. "ביום עשות ה' אלוקים ארץ ושמים" עשיה, כפתיחה לעולם השני. בעולם הבריאה קודמם השמים לארץ. "בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ", "השמים והארץ בהבראם הרוח קודם לחומר". בעולם המעשי, הארץ קודמת לשמים. "ארץ ושמים" החומר קודם לרוח.

וננסה להבין ע"פ חילוק זה בין העולמות, את השינויים בתאורים.

א. תאור א הפותח ב"תוהו ובוהו", עולה בהדרגתיות עד בריאת האדם, ומסתיים ביום השבת. "ויקדש אותו" (ב, ג) יום שכולו קודש. מגמת תאור א היא השבת, הקדושה, הרוחניות. בתאור ב לא יופיע יום ש"בו שבת מכל מלאכתו", יום שכל מהותו חוסר עשיה, רוחניות, מכיון שכל ענין תאור ב הוא לתאר את העולם המעשי.

ב. "וכל שיש השדה טרם יהיה בארץ, וכל עשב השדה טרם יצמח, כי לא מטיר ה' אלוקים על הארץ, ואדם אין לעבוד את האדמה" (ב, ה). בתאור העולם המעשי פותחת התורה בבעיה מעשית. שני טעמים מעשיים נותנת התורה לאי צמיחת שיחים ועשבים, העדר גשם, ואי מציאות אדם שיעבוד את האדמה. לעומת זאת בעולם האדאלי צמחו הצמחים באורח נדיב, "ותוצא הארץ וכו'" (א, יב).

עץ הדעת והאיסור לאכול ממנו, כמקד העלילה: "אח"ל בריאת האשה, כגבורה משנית בסיפור, והצגת הנחש כגורם שלישי. ולכן ההתעלמות מבריאת השמים והארץ, הקמים המאורות, השורצים והעופות.

2. הפועל "ברא מופיע 5 פעמים. "בראשית ברא אלוקים", "ויברא אלוקים" - פעמים. "ברא אותו" ו"ברא אותם". הפועל "אמר" מופיע 8 פעמים, במתכונת קבועה: "ויאמר אלוקים" לפני כל בריאת יבד חדש.
3. "ברא". הוציא חומר שלהם מאין. רמב"ן ע"ה"ת פ"א פסוק א.
4. שלוש פעמים נאמר "ויעש ה' א"ל מצאנו לשון עשיה שאינה מופשטת, אך זה קשה מכל מקום, שכן נאמר לפני כן באותם דברים שנבראו ע"פ מאמר ה', וזהו אחד הדברים שעליהם הרעיש בן זומא את העולם (ב"ר ד) ועמדו על כך חז"ל והמפרשים.

בעולם האדיאלי, יחסי הגומלין בין הנבראים לקב"ה סבביים ובריאים. הנבראים מקימים את רצון בוראם ובוראם מקיים אותם. "וזהו כן" ⁶. זכייתם היא מן הדין. בעולם המעשי תלויים הצמחים בחסד ה' ומצפים אליו. "כי לא המטיר ה' אלוקים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה" מלבד בעית העדר אדם שיטפל בצמחים, מצפה העולם מתי ימטיר ה' מטרו על הארץ. ⁷ זכיית הברואים כאן היא מן החסד.

ג. באופן בריאת האדם ומהותו: "ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, וליצר אלוקים את האדם עפר מן האדמה" (ב, ו). בעולם האדיאלי מתואר אופן בריאת האדם כך: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו... וליברא אלוקים את האדם בצלמו בצלם אלוקים ברא אותו" (א, כו-כז). האדם נברא בצלם אלוקים, אדם מושלם, רוחני. בעולם המעשי נותנת התורה תאור הפוך מזה שבעולם האדיאלי. צרוף מים לאדמה וליצירת אדם מבוץ. אדם חומרי. וכך אמרו חז"ל על פסוק זה: "כאשה שמגבלת עיסתה במים" (ירושלמי שבת פ"ב ה).

אלא שלא רק מחומר נברא האדם בעולם המעשי, כי אם "ולפת באפון נשמת חיים". הקב"ה יצק בתוך העפר את הנשמה, נטע בתוך החומר את הרוח. נמצא, שמשמים באדם שני כוחות הפכים, הכח החומרי וכנגדו הכח הרוחני. האדם בעולם המעשי, חי בתוך מאבק כוחות, ומהותו בעולם זה היא ההתמודדות ביניהם. וכך יובן מאמר חז"ל: וליצר... דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב 'וילצר' בשני יודין, שני יצרים יש בו באדם. יצר הטוב ויצר הרע (ברכות סא). "וילצר: כדאמר ר' שמעון בן פזי, אוי לי מיוצרי אוי לי מיוצרי" (שם).

ה. העולם הראשון הוא המושלם, הטומן בחובו את האדואלים. "עולם שאלין צריך לשאוף". העולם המעשי אינו מושלם, עולם היצרים. מטרת האדם בעולם המעשי, הוא העולם שבו אנו חיים, להגיע אל העולם המושלם תוך כדי ההתמודדות בין היצרים. ⁸ וזה יסוד פרשיות אדם חיה והנחש שבתאור ב. "לאדה"ר נאסר לאכול מעץ הדעת. האדם המעשי, בעל היצרים, עומד בפני פיתוי - וחוטא.

5. הסה"כ 14 פעלים המופיעים 20 פעם.

6. ומה שדרשו חז"ל שהצמחים לא קיימו רצון בוראם, דבר זה שנוי במחלוקת במדרש (ב"ר ה, ט): "ר' יהודה בר' שלום ור' פנחס ריבר"ש אמר: עברה על הציווי, שכן אמר לה הקב"ה 'עץ פרי עושה פה', מה הפרק נאכל אף העץ נאכל, והיא לא עשתה כן; אלא "ותוצא הארץ... ועץ עושה יפרי" הפה נאכל ב' והעץ אינו נאכל. ר' פנחס אמר: אף הנסיפה על הציווי, סמכה לעשות רצון ב' בוראה - 'עץ עושה פרי' אפילו אלנות סרק עשו פרות".
7. ולשוך רש"י כאן: "כי לא המטיר, ומה עמם לא המטיר, לפי שאדם אינו צריך לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צוררי ע"ז לעולם התפלל עליהם וקידו, וצמחו האלנות והדשאים". (ומקורו בחוליקא ע"ב).
8. לכן גהול האדם בפותנציאל מן המלאכים, השגדול העושה מתוך ההתמודדות מהעושה בעל כורחו. ולכן "לא ניתנה תורה למלאכי השרת" (ברכות כה"ע"ב). וכן ברמח"ל דרך ה' ח"א פ"ב:

כך נפתחת ההסטוריה האנושית בעולם. תאור זה הוא דגם מוקטן של ההסטוריה האנושית למצוות, התמודדות, חטא, עונש, תיקון וחזור חלילה. 9

ד. ביחס אדם ואשתו: בתאור א נאמר: "ויברא אלוקים את האדם בצלמו, בצלם אלוקים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם" (א, כז). "אדם" בתאור זה כולל את הזכר ואת הנקבה גם יחד. ההבדל הביולוגי, שהוא ההבדל היחיד ביניהם בעולם זה, מאוחד בשלמות טיבעית. "זכר ונקבה הלישות שלמה אחת, חזרה על רעיון זה בצורה חדה יותר, אנו מוצאים בתחילת פרק ה', "זכר ונקבה בראם, ויברך אותם ויקרא את שמם אדם" (ה, ב). שם "אדם" נקרא בפירוש לזכר ונקבה גם יחד. 10

בתאור ב, בריאת האשה היא כפתרון לבעיה שהתעוררה לאחר בריאת האדם. "לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו". 11 וקדמו לאשה בעלי החיים, שנראה מתאור זה שכל בריאתם היא כחלופה ה"עזר כנגדו". בעיקרו של דבר אדם בתאור זה היה צריך לחיות לבדו. האשה הנבראת לו כעזר שונה ממנו באופן מהותי-רוחני, ולא רק ביולוגי. כנגד העולם האדיאלי שבו הם מתוארים כ"זכר ונקבה" - הבדל ביולוגי, אך מבחינה רוחנית שניהם "אדם" שלם אחד, בעולם המעשי מדובר על "איש" ו"אשה", הבדל מהותי-דעודי, כשני ישויות נפרדות. ולפי זה יובן המדרש בב"ר ח, א: "אמר ר' שמואל בר נחמן: בשעה שבראו הקב"ה את האדם, דיפרוספון (דו-פרצופי) בראו, וניסרו ועשאו גבינים, גב לכאן וגב לכאן". האדם השלם שהופיע בתאור א, הופרד בתאור ב. האדיאל הוא שלמות רוחנית בין אדם ואשתו, ולכך יש לשאוף בעולם המעשי. וכבר כתבנו זאת התורה "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד". 12 (ב, כד).

ה. בהדרכות שנאמרו לאדם: בתאור א נאמרו לאדם שלוש הדרכות: 1. פריה ורבייה: "ויברך אותם אלוקים ויאמר להם אלוקים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה" (א, כח). מאחר שאחוזת זכר ונקבה בעולם זה שלמה, ושניהם כ"אדם" נבראו בצלם אלוקים, תפקידם לפרות ולרבות ולמלא את הארץ בצלמי אלוקים. לידת ילדים היא אידאל, ריבוי השכינה בארץ. "השופר דמים כאילו ממעט הדמות" (מכילתא ופס"ז יתרו ב יג). בתאור ב נאמר "עזר כנגדו".

9. בתאור א: "וירדו... ובכל הרמש הרומש על הארץ" (א, כו). האדם שולט ברמש, המסמל את הארציות, הקרוב ביותר לארץ. לעומת זאת בתאור ב, בעולם המעשי, הנחש - שהוא "הרמש הרומש על הארץ" מוליך את האדם שולל, מנצחו התורה נוקטת בסמליות שמבטאת את ההבדל בין שני העולמות. 10. את השלמות שהיא נחלת העולם האדיאלי אנו מוצאים באופן מצומצם גם בעולט המעשי. דזה ענינו של פרק ה, לאור החוט השלם השזור בעשרת הדורות הראשונים. תאור קצר זה שבראש פרק ה מקביל באופן מילולי ועניני לתאור א: א, כז. "ויברא אלוקים את האדם בצלמו... ביום ברא אלוקים אדם בצלם אלוקים ברא אותו... בדמות אלוקים עשה אותו זכר ונקבה ברא אותם... זכר ונקבה בראם... ויברך אותם... ויאמר להם פרו ורבו...". ויקרא את שמם אדם ביום בראם". גם כאן הפועל השולט הוא "ברא", וכינוי ה' הוא "אלוקים". שת הוא היחיד שהמשיך את "צלם אלוקים". לכן נזכר רק הוא, ולא קין והבל. "ויולד בדמותו צלמו, ויקרא את שמו שת".

נראה שמוכנו בשני מישורים, גם עזר רוחני וגם לידת ילדים.¹³ ובכל-אופן לא נאמר בפירוש הדרכה של לידת ילדים. ולא נכתב בתאור ב "פרו ורבו" כי אידאלים לא מופיעים בעולם המעשי.

2. רדיה בבע"ח: "ורדר בדגת הגס ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ" (שם). ניתן לאדם, כלצור עליון, שכל הבריאה שואפת אליו, הכח לשלוט בנבראים כולם לצרכיו. אין זה אדואל, אך זה מראה על מעמד האדם בעולם האדואלי. בעולם המעשי בע"ח נבראו לשמש עזר לאדם. לא נאמר שהם בדרגה פחותה ממנו, ולכן לא שייך כאן שהאדם ירדה בהם. האדם בעולם המעשי אינו יציר עליון, וכך מתנהג הנחש בין אדם וחיה, כשורה בין שונים.¹⁴

3. איסור אכילת בשר: "... נתתי לכם את כל עשב... לכם יהיה לאכלה".¹⁴ איסור זה מייצג מערכת איסורים ענפה, הקשורה באכזריות והתבטל לאחר המבול "כל רמש אשר הוא חם לכם יהיה לאכלה, כירק עשב נתתי לכם את כל" (ט, ג), בגלל הירידה המוסרית, הצמחונות, לפיכך, היא אדואל, ונראה שצריכה לחזור כשהעולם יגיע לשלמות. ונראה שלכך התכוון לרמז ישעיהו בתארו את חגי אחרית הימים: "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי רבץ... ואריה כבקר יאכל תבן" (ישעיה יא, ו-ז). וברור שבעולם המעשי לא יכתב אדואל גבוה שכזה.

בתאור ב לעומת זאת נאמרה הדרכה אחת, איסור אכילה מעץ הדעת. "ויצו ה' אלוקים על האדם מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו..." (ב, טז).

ההדרכות בתאור א נאמרו בלשון "ברכה" או "אמירה" ובתאור ב בלשון "ויצו". ניתן להסביר שינוי זה, שבעולם האידאלי יקדימו המצוות מתוך הכרה באמיתותם, ואין צורך לצוות על האדם. ולכך נכתב איסור אכילת בשר על דרך החיוב ולא על דרך השלילה. לעומת זאת, בעולם המעשי, בגלל אופיו יש צורך בצווים בעונש כה חמור, להרתעה. לפיכך דובן גם השינוי בשמו של הקב"ה. בתאור א נאמר "אלוקים", בתאור ב נאמר "ה' אלוקים". בכל מקום שנאמר "ה' אלוקים" (ב"ר לג). העולם האדואלי נברא בדין ויונהג בדין, שכן דורשת האמת, השלמות. העולם המעשי שבו יש יצורים ציונים וחטאים, אינו יכול להתקיים רק במדת הדין, לכן צרף אלוה הקב"ה את מדת הרחמים.

חיי העולם המעשי פותחים במציאות חיים מיוחדת השונה הן מחיי העולם האדואלי והן מחיי העולם המעשי - חיי גן עדן. חיי אדה"ר בגן עדן היו נסיון, שכן לא נוצר בו ולבסוף גם לא חי בו. ננסה לבאר מה מהות חיי גן עדן לאור דברינו.

11. גם בריאת האשה מתוארת באופן מוחשי ביותר. "ויבן ה' אלוקים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה", שוב, כדבר המאפיין את העולם המעשי.
12. נראה שהכונה כאן היא מעבר למישור הביולוגי גם במישור הרוחני.
13. כך נראה לענ"ד מהכתובים, וכך פירשו רוב הראשונים (רס"ג; ר' ניסים רש"י, רמב"ן, רד"ק, ספורנו ורבינו בחיי) ואב"ע חולק על כך.
14. ברור שנאמר, שהרי הוצרך היתר אח"כ לנח. וכך למדו חז"ל בסנהדרין נט ע"ב. ולענין סיבת הכתיבה על דרך החיוב ראה להלן.

פעמיים מסופר על כניסת אדם לגן עדן. בפעם הראשונה: "ויטע ה' אלוקים גן בעדן מקדם, וישם שם את האדם אשר יצר" (ב, ח). ובפעם השנייה: "ויקח ה' אלוקים את האדם ויניחהו בגן עדן" (ב, טו). מן תאור הכניסה הראשונה נראה שכל מהות גן עדן היא שרות האדם. נטיעת הגן כולו למען האדם, מייד לאחר יצירת האדם "ויטע ה' אלוקים גן בעדן מקדם, וישם שם את האדם אשר יצר. ויצמח ה' אלוקים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל..." (ב, ח-ט). ועוד מסופר בהרחבה על הנהר היוצא מעדן ומקיף ארצות זהב וברזל, "ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן" (פס' יז). הנהר משקה את הגן, הגן צומח מאליו ומהנה את האדם. תאור זה של גן עדן מציג בפנינו, עולם שכולו טוב שנועד לשרת את האדם, עד שחז"ל דימו את אדם בגן עדן למלך.¹⁵

בלקחה השניה, לעומת זאת, נאמר: "ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה" (פס' טו). חיי אדה"ר בגן עדן בתאור זה מתוארים בשתי מילים בלבד, אך הופכות הן את כל הנראה מהתאור הראשון. אדם נלקח לגן עדן כדי לעבוד בו ולשמור עליו. ממצב של מלך הנהנה מכל טוב - לעבד. רומזת לכך התורה באופן כתיבת קטע המעבר בין שני התאורים, הוא הקטע המתאר את ארבעת הנהרות הנפרדים מנהר הגן. ככל שמתקרב תאור הנהרות לתאור השני של גן עדן, מילות התואר הולכות ומתמעטות. א. "שם האחד פישון, הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב. וזהב הארץ היא טוב, שם הבדולח ואבן שנהם" (יא-יב). - 2 פסוקים, 20 מילים. תאור מפרט ומורחב שימוש בולט במלות עושר ומותרות. ב. "ושם הנהר השני גיחון, הוא הסובב את כל ארץ כוש" (יג). - פסוק אחד, 10 מילים. תאור מצומצם יותר. ג. "ושם הנהר השלישי חדקל, הוא ההולך קדמת אשור" (יד). - 2/3 פסוק, 8 מילים. ד. "ונהר הרביעי הוא פרתי" (יד). - 1/3 פסוק, 4 מילים. המילונים האפשריים.

בלקחה שניה נאמר: "ויצר ה' אלוקים על האדם לאמור, מכל עץ הגן אכל תאכל, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות" (טז). נראה שעץ הדעת נמצא בעולם במטרה שהאדם לא יגע בו. כל תפקידו הוא לשמש נושא להתמודדות האדם. בתאור הראשון של גן עדן, מוזכרים עץ הדעת ועץ החיים רק כבדרך אגב להצמחת יתר עצי הגן. ונראה ששוב הגענו לאותו חלוק בין התאורים, תאור ראשון, גן עדן כשלמות במלכות האדם. תאור שני, אדם מתבודד, אדם כעבד. אולם אדם הראשון היה בפועל בגן עדן ועל כרחינו צריך להסביר את שני התאורים כמציאות אחת.

כדן להבין את מהות החיים בגן עדן, לאור שני תאורים אלה, נבדוק במה נענש אדה"ר לאחר החטא: שני סוגי עונשים נתן הקב"ה לשלשת החוטאים, חמרים ורוחניים. המאחד את כל העונשים, שהם הופכים את מצב הנענש באופן קיצוני.

15. חז"ל עמדו על ההבדל בין "וישם" ובין "ויקח..." ויניחהו", וכך דרשו על הפסוק "וישם שם את האדם": "סבך הקב"ה להשליטו (לאדה"ר) בעולמו ולעשותו מלך על כל בריותיו. אמר הקב"ה: 'אני מלך בעליונים ואדם מלך בתחתונים' מה עשה הקב"ה הכניסו לגן עדן ועשאו מלך שם, שנא: 'ויטע... גן בעדן... וישם שם את האדם', וליבא אס את האדם איך כתוב כאן, 'אלא וישם, כשם שאתה אומר 'שום-תשים' עליך מלך', וכך 'וישם כסא לאס המלך' (פסיקתא רבתא ע קצג).

הנחש - מצבו לפני העונש: "והנחש היה ערום מכל חיות השדה" (ג, א).
 החכם שבחיות (תרגום יונתן: "היה חכם לביש")¹⁶ וכנגד זה, העונש: "ארור אתה מכל הבהמה ומכל חיות השדה" (ג, יד). "ולפי עורמתו וגדולתו כן היתה מפלתו, ערום מכל - ארור מכל" (בראשית רבה יע) - עונש רוחני. ולציון השפלתו באופן פיזי: "על גחונך תלך ועפר תאכל, כל ימי חילך", עונש חומרי.
 האשה - מעמדה לפני העונש: "לא טוב היות האדם לבדו, ואעשה לו עזר כנגדו" (ב, יח). "על כן לעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיוו לבשר אחד" (ב, כד). האדם תלוי באשה ונמשך אחריה. מטעם של מושלת הופכת האשה לנמשלת, "ואל אשר תשוקתך, והוא ימשל בך" (ב, טז). עונש מופשט. ועונש פיזי - "הרבה ארבה עצבוך והרוגך, בעצב תלדי בנים".¹⁷
 האדם - עונשו הפיזי: "ארורה האדמה בעבורך, בעיצבון תאכלנה כל ימי חילך, וקוצ ודדר תצמיח לך, ואכלת את עשב השדה, בזעת אפרך תאכל לחם, עד שובר אל האדמה, כי ממנה לוקחת, כי עפר אתה ואל עפר תשוב" (ג, יז-יט). עונשו הרוחני, והעיקרי של האדם לא נכתב ברשימת העונשים, אלא בהמשך הסיפור. והוא - גרוש האדם מגן עדן.
 כל העונשים החומריים, עניינם הקשיות החיים הפיזיים, קשים בהשגת אוכל, עזב מוות.¹⁸ מכאן נלמד שחיי החומר לפני העונש, בגן עדן היו קלים, אין קשים בהשגת אוכל, חממה חומרית.

עונש גרוש אדם וחיה מגן עדן, בא בהתייחס למצבו הרוחני של האדם בגן עדן לפני החטא. "ויאמרה אלוקים, הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, ועתה פן ישלח ידו וילקח גם מעץ החיים, ואכל ואחי לעולם, וישלחה ה' אלוקים מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לוקח משם" (ג, כב-כג). נסיון אדם בגן עדן היה ההתמודדות באיסור האכילה מעץ הדעת. התמודדות רוחנית. לאחר שחטא שוב לא סומך עליו הקב"ה ומגרשו מגן עדן. גרוש אדם מגן עדן הוא גרוש מהתמודדות רוחנית גבוהה.

אם כך, הרי שחיי אדם בגן עדן היו קלים מבחינה חומרית וקשים מבחינה רוחנית.

שני התאורגים הפוכים לגבי גן עדן אינם סותרים זה את זה, אלא מתארים כל אחד צד אחר בחיי האדם בגן עדן. התאור הראשון מתאר את החיים מבחינת החומר, והתאור השני מתאר מבחינת הרוח. אך בקנה הקושני לשיטה זו מהמיללים "לעובדה ולשומרה" שבתאור השני, שנראה שמתכוונות לצד החומרי, וננסה לענות על קושי זה.
 מילים אלו קשות מכל-מקום, שהרי לא ברור הנושא שאליה הן מתייחסות. "ויקח ה' אלוקים את האדם ויניחהו בגן עדן לעובדה ולשמרה". אם מתייחסות "לגן עדן" הרי שזה לשון זכר ואלו בלשון נקבה נאמר. לשתי אסכולות עיקריות נחלקו חז"ל והמפרשים בשאלה זו. האחת מפרשת שהמילים "לעובדה ולשמרה" אכן מוסבות על "גן עדן" ומרצת הקושי הלשוני בשתי דרכים:
 א. לעובדה ולשמרה - את אדמת הגן.
 ב. מצאנו גן בלשון נקבה.

16. ניתן אולי לראות מדה כנגד מדה בעונש האדם, החטא היה באכילה ועיקר העונש הוא באכילה.
 17. איסור האכילה מעץ הדעת שולל מהאדם את האפשרות של "והניחתם כאלוקים יודעי טוב ורע". זהו איסור שמגביל את תשוקתו ורמתו הרוחנית של האדם ועצם ההתמודדות.

השניה מפרשת, "לעבודה ולשמירה" - את התורה והמצוות. 18 יתכן לפרש הפשט כפירוש הראשון (ועיין הערה 18), אך אם נרצה לפרש כפירוש השני יהא עלינו להסביר מהיכן שאבו חז"ל פרוש זה. על שאלה זו עונה הספרנו בפירושו לתורה: "לעבדה - לעבוד את נשמת החיים, כאמרן "ויפח באפיו נשמת חיים". הנושא הוא נשמת החיים שבפסוק ז: וכך יראה הפסוק: "וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים... ויניחנה בגן עדן לעבדה ולשמרה". וכל תאור הגן הוא בהסגר. אס נסביר כך, הרי שפירושונו בתאור השני נובע מהפשט ועניינו יותר מהחמתודות בנסיון עץ הדעת, אלא לעבוד את הנשמה ולשמור עליה.

נמצא שפרשת הבריאה מתארת לפנינו שלושה מצבאות חיים. האחת, זו שמתוארת בתאור הבריאה הראשון, חיים אדיאלים שבס אינ התמודדות כלל. השניה, חיי גן עדן, שהם נסיון לחיות חיים מעשיים רק מהבחינה הרוחנית, חיי התמודדות רוחנית גבוהה, והעניינים החומריים נעשים מאליהם. לאחר שנסיון זה נכשל, חזר האדם לחיות בעולם שבו נוצר, העולם המעשי, שבו חיי החומר קשים והתמודדות רוחנית בדרגה נמוכה יותר.

18. באדר"ג פ"א: "רבי שמעון בן אלעזר אומר, אף אדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה, שנא': "לעבודה". וזה אמר חז"ל היחיד המפרש על דרך הפירוש הראשון. ולעומת זאת, בדרך זו הלכו רוב המפרשים הראשונים. להסבר הראשון בשיטה זו, לעבדה ולשמרה - את אדמת הגן, קשה שהעיקר חסר מן הספר, האדמה שהיא הנושא לא מצוינת. בהסבר השני, גן בלשון נקבה, מסתמכים המפרשים על הפסוק "וכגנה זרועה תצמיח" (ישעיה ס"א, יא). אך בכל זאת כאן נכתב "גן" שהוא לשון זכר ולא "גנה". והקושי העיקרי לשיטה זו הוא שראינו שחיי החומר בגן עדן היו קלים, י"ע העונש. אם-כך איזו עבודה יש בגן, לכן נאלצו לפרש העבודה כעבודה קלה, וזה לשון רס"ג (בפירושו לספר בראשית - הוצאת ביהמ"ד לרבנים באמריקה עמ' 272). "לעבדה - ציווהו לשמש את הגן בעבודות הנקראים, למשל לטאטא את חבוץ ולפזרו... כי בעבודה חקלאית ממש ובפעולות קשות של עיבוד האדמה, לא היה שם עוררן". והאב"ע דחה מכל וכל שיטה זו, בגלל קושי זה. כפירוש השני נאמרו עשרות מאמרי חז"ל, ונביא אחד מהם: "ויניחנה בגן עדן, עבדה, שמא תאמר, יש מלאכה בגן עדן, לפתח ולשדד את האדמה, והלא כל האלנות נצמחים מאליהם... אלא לעבדה ולשמרה - לעסוק בדברי תורה ולשמור מצותיה". וכך בתרגומים (יונתן וירושלמי): "למהרי פלח באורניתא, הלמנטר פקודהיא".